

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1947

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΤΣΩΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ROGER MILLIEX

ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΙΔΕΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ*

Γ— Η ΝΕΑ ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀπαίτηση νά φορτωθοῦν τὸ βάρος τοῦ πολυπαθοῦ αὐτοῦ 20^{οῦ} αἰώνα καὶ τῶν ἀτελειῶν τῶν πόνων τοῦ τοκετοῦ του, ἐμφανίζεται καὶ στοὺς θορυβώδικους αὐτοὺς νεοφερμένους, ἂν τοῦλάχιστο κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ περιοδικοῦ τους: «Οἱ σύγχρονοι χρόνοι», ποὺ εἶναι γιὰ τὸν ἐξιστανσιαλισμὸ (ὕπαρξισμὸ) ἐκεῖνο ποὺ εἶναι τὸ «Πνεῦμα» γιὰ τὴν προσωποκρατία καὶ ἡ «Σκέψη» γιὰ τὸ μαρξιστικὸ ρασιοναλισμὸ. Τοὺς λέω νεοφερμένους, γιατί πραγματικὰ ἐπειτ' ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ὀργανώθηκε ἡ νέα σχολή καὶ πρὶν ἀπὸ ἕνα χρόνο ἔγινε τῆς μόδας καὶ μάλιστα μίας μόδας πολυθόρυβης σὰν ἕνα κοινωνικὸ σκάνδαλο, σὰν μιά ἐντυπωσιακὴ ἀνταπόκριση.

Ἦταν τόσο μεγάλη ἡ συρροή τὸν περασμένο χειμῶνα στὶς διαλέξεις τὶς ὄχι τόσο εὐκολονόητες τοῦ Sartre ἢ σὲ κείνες ποὺ ἔγιναν ἐπάνω στὸν Sartre, ποὺ ὁ κόσμος κυριολεκτικὰ δὲ μποροῦσε νὰ ἀναπνεύσει καὶ λιποθυμοῦσε. Ἀκόμα, τέτοια ἦταν ἡ περιέργεια καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς, ποὺ πολλοὶ ἔκτακτοι πελάτες πήγαιναν ἀπὸ τὴν ἄκρη τοῦ Παρισίου στὸ «Café de Flore» μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ συναντήσουν τὸ Δάσκαλο μὲ τὸ ἐπιτελεῖο τῶν μαθητῶν του. Κάτοικος κι' ἐγὼ τοῦ St Germain des Près μὸ συνέβηκε, ὅπως καὶ σὲ ὄλο τὸν κόσμο, νὰ πάω στὸ Café de Flore καὶ ὅπως ὄλος ὁ κόσμος νὰ ἔχω τὴν εὐχαρίστηση νὰ βρῶ ἐκεῖ ἕνα μορφωμένο γκαρσόνι, ποὺ ξέρει τὴν ὀρθογραφία τῶν πιὸ δύσκολων ὀνομάτων τῶν συγγραφέων, ποὺ σὰς τοὺς δείχνει διακριτικὰ ἂν τύχει καὶ βρίσκονται στὴν αἴθουσα. Νὰ βρῶ, ἀκόμα, ὠραίες κύριες μὲ βλέμμα χαμένο, ἔφηβους μὲ ὕφος ἐμπνευσμένο, μὲ βελούδινο σακκάκι, μὲ ἀνοικτὸ πουκάμισο καὶ μαλλιά στὸν ἀέρα, τέλος νὰ βρῶ κάθε εἶδους ἀνθρώπους καὶ αὐτὸν ἀκόμα τὸν διευθυντὴ τοῦ καταστήματος, ὅπου πηγαίνουν γιὰ νὰ συγγράψουν τὰ ἐξιστανσιαλιστικὰ ἢ ὄχι ἔργα τους. Δυστυχῶς δὲν εἶχα ποτὲ τὴν τύχη νὰ δῶ στὸ «Café de Flore» τὸν Jean-Paul Sartre, ἀρχηγὸ τῆς σχολῆς, ὅτε κἂν τὴν Simone de Beau-

voir, ποὺ ἀναφέρουν, ὄχι χωρὶς κάποια πονηριά, σὰν «τὴν πιὸ κοντινὴ μαθήτριά τοῦ Sartre», ἢ μὲ ἀκόμα λιγώτερο σεβασμὸ σὰν τὴ «Μεγάλη... Σαρτρέζα». Μερικοὶ πιὸ τυχεροὶ ἀπὸ μένα μὲ βεβαίωσαν ὅτι ἡ Δις Simone de Beauvoir ἔχει πλάϊ στὴν ὀξύτατη πνευματικότητά της καὶ μιά γυναικεῖα γοητεία ἀπὸ τὶς πιὸ αὐθεντικές. Προειδοποιῶ ὅμως τοὺς περιέργους ὅτι ἀπὸ τὶς πληροφορίες ποὺ ἔχω, οἱ ἐξιστανσιαλιστὲς ἔπαυσαν ἐδῶ καὶ κάμποσο καιρὸ νὰ συχνάζουν στὸ «Café de Flore».

Ὁ Sartre ὁ ἴδιος ἐκπλήσσεται ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπρόοπτη ἐπιτυχία τοῦ ἐξιστανσιαλισμοῦ καὶ δὲν τὴ βρίσκει «σὰν κάτι χωρὶς νόημα». Τὴν ἀποδίδει, ὅπως καὶ τὴν ἐπιτυχία ποὺ εἶχε ὁ ντανταϊσμὸς στὰ 1918, σὲ μιά μεταπολεμικὴ ψύχωση. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ ἐξιστανσιαλισμὸς δὲ βρίσκεται μόνο μέσα σὲ χοντρά φιλοσοφικὰ ἔργα, ποὺ ἔχουν ἐπάνω ἀπὸ 700 σελίδες, ὅπως εἶναι τὸ «Ὀν καὶ τὸ τίποτα», ἀλλὰ καὶ μέσα σὲ φιλολογικὰ βιβλία, σὲ θεατρικὰ ἔργα καὶ κυρίως σὲ μυθιστορήματα μίας εἰδικῆς τεχντροπίας ποὺ διαβάξουν οἱ κύριες τοῦ κόσμου καὶ ὅπου δὲ δυσκολεύονται νὰ βροῦν τὶς ἀπαραίτητες τσουχτερές λέξεις γιὰ μιά σκανδαλώδη ἐπιτυχία. Στὴ διάλεξή του, ὁ ἴδιος ὁ Sartre ἀναφέρει τὸ παράδειγμα μίας κυρίας ποὺ ταυτίζοντας τὴν ἐξιστανσιαλιστικὴ θεωρία μὲ τὸ πολὺ ρεαλιστικὸ, θάλεγε κανέναν πορνογραφικὸ, λεξιλόγιο ποὺ μεταχειρίζονται οἱ ἥρωες τῶν μυθιστορημάτων του «ὅταν ἀπὸ νευρικότητα τῆς ξεφεύγει μιά πρόστυχη λέξη, δικαιολογεῖται λέγοντας: νομίζω ὅτι ἀρχίζω νὰ γίνομαι «ἐξιστανσιαλιστρία». Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι βέβαια πολὺ σοβαρὰ καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ προχωρήσουμε ἀπὸ τὴν ἐφήμερη μόδα γιὰ νὰ συλλάβουμε τὴ βαθύτερη σημασία τῆς κίνησης αὐτῆς γιατί ὁ ἐξιστανσιαλισμὸς εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ μιά φιλολογικὴ μόδα κι' ἀπὸ ἕνα καθαρὸ ονομπισμὸ. Φυσικὰ στὴ γενικὴ αὐτὴ ἐπισκόπηση ποὺ θὰ κάνω δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσω τὶς λεπτομέρειες τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῆς θεωρίας ποὺ παρ' ὄλη τὴ λογοτεχνικὴ ἔκφραση ποὺ πῆρε ὡς τώρα καὶ ποὺ θὰ πάρει ἀκόμα, γιατί δὲν τελείωσε τὸ δρόμο της, παρουσιάζει ὄλα τὰ χαρα-

* Βλ. τὸ προηγούμενο τεῦχος.

κτηριστικά ενός ολοκληρωμένου φιλοσοφικού συστήματος, χωρίς να εξαιρούνται η αδόκητη και η ιδιοτυπία του.

Για να διαφωτίσει το πολύ κοινό που δεν μπορεί να διαβάσει ως το τέλος τις 722 σελίδες που αποτελούν το φιλοσοφικό του σύγγραμμα το «Όν και το Τίποτα», ο Sartre δέχτηκε περισσότερο από μία φορά σε συνεντεύξεις του ή σε διαλέξεις να απαντήσει, με λόγια προσιτά και γνώριμα σε όλους, στην ερώτηση «Τί είναι ο εξιστανσιαλισμός;» Αναφέρω μερικές από τις απαντήσεις του: *Είναι μία θεωρία σύμφωνα με την οποία η ύπαρξη βρίσκεται πριν από την ουσία και τη δημιουργία διαρκώς... άρνούμαι ότι η ουσία βρίσκεται πριν από την ύπαρξη: δε νομίζω ότι τα μπιζέλια μεγαλώνουν και στρογγυλαίνουν σύμφωνα με την έννοια του μπιζελιού, ούτε ότι ο άνθρωπος αναπτύσσεται σύμφωνα με την προκαθορισμένη έννοια της «άνθρωπινης φύσης». Αναπτύσσεται, αυτό είναι όλο. Δεν είναι παρά όταν έρχεται στον κόσμο, όταν αγωνίζεται, όταν υποφέρει, που η φύση του καθορίζεται λίγο λίγο. Ο άνθρωπος πρώτα υπάρχει και κατόπι δημιουργεί τον εαυτό του διαλέγοντας και ενεργώντας. Λέμε ότι δεν υπάρχει καμιά διαφορά ανάμεσα στο «είμαι» και στο «κάννω».*

Στο βάθος, μόνο η έτικεττα της φιλοσοφίας αυτής είναι κανούργια (δν και αυτήν ακόμα την έχει χρησιμοποιήσει πριν από 20 και περισσότερα χρόνια ο καθολικός φιλόσοφος Gabriel Marsel), το περιεχόμενό της της είναι τόσο παλιό όσο και ο κόσμος ή τουλάχιστο όσο και η Ελλάδα. Ο Emmanuel Mounier στο «Πνεύμα» προσπαθεί να παρουσιάσει ένα ολόκληρο γενεαλογικό δέντρο των διαφόρων εξιστανσιαλισμών με όλα τα παρακλάδια τους, από το Σωκράτη ως τον Sartre. Αν το να είναι κανείς εξιστανσιαλιστής σημαίνει να ξεκινά από την ύπαρξη, όπως την αισθάνεται άμεσα και την ζει ο άνθρωπος, να ξεκινά από την υποκειμενική προσωπικότητα, από τη συνείδηση, από το «δι' εαυτόν» (pour soi), όπως λέει και ο Sartre, υπάρχει εξιστανσιαλισμός από απλή αντίδραση κάθε φορά που το ανθρώπινο πνεύμα έχει κουραστεί, τόσο από τις φιλοσοφίες της ουσίας και τις μεταφυσικές, όσο και από τις φιλοσοφίες των πραγμάτων, από το «αυτό καθ' εαυτό» (en soi), δηλαδή από τον έπιστημονισμό. Αυτή την αντίδραση, που κάθε φορά τείνει να αποκαταστήσει την πρωταρχικότητα του ζωντανού ανθρώπου και της έσωτερικής του ζωής αντίκριστην υπερβολική λατρεία των ουσιών, του λόγου ή των πραγμάτων, την εκφράζουν ένας Σωκράτης, οι Στωϊκοί, ένας St Bernard και κυρίως ένας Pascal... αυτός ο Pascal ο αίφνης σύγχρονος. Άλλα από την εποχή του Pascal και του Kierkegaard, κοινού πρόγονου όλων των σύγχρονων εξιστανσιαλιστών, η ύπαρξη περιγράφεται σαν μία τραγωδία, ή τραγωδία μιας δυστυχημένης συνείδησης, γιομάτης αγωνία, άσχημα προσαρμο-

σμένης στον κόσμο. Όμως για τον Kierkegaard και για την εξιστανσιαλιστική χριστιανική τάση αντιπροσωπεύεται στη Γαλλία από τον Gabriel Marcel, στη Γερμανία από τον Scheller, τον Jaspers, τον Landsberg (τόν αντιχιτλερικό αυτό συνεργάτη του «Πνεύματος» που πέθανε σ' ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης), ή απέλπισια της συνείδησης έβρισκε τη λύση της, στο τέλος της τραγωδίας, στην ένωση της με το ζωντανό Θεό, πηγή χαράς, γονιμότητας και αδελφωσύνης ανάμεσα στις συνειδήσεις. Άλλα από την εποχή του Nietzsche μία άλλη εξιστανσιαλιστική τάση αναπτύχθηκε, προς την αντίθετη κατεύθυνση, ή αθεϊστική τάση, ή σκοτεινή αυτή τάση που μέσα από τον Heidegger μάς οδηγεί στον Sartre.

Ο Θεός πέθανε, διακήρυξε ο Nietzsche, προφήτης των συγχρόνων χρόνων, «οι παράδεισοι έκλεισαν και οι άνθρωποι είναι μόνοι» προσθέτει ο Jean Guéhenno, άνθρωπος του Sartre, όπως προσπάθησε να τον περιγράψει στις γενικές του γραμμές ακόμα πριν από τον πόλεμο στο μυθιστόρημά του «Η ναυτία», είναι κάτι ακόμα πιο σκοτεινό, είναι ο χαμένος άνθρωπος, ο χωρίς Θεό, του Pascal, είναι ένα πλάσμα γυμνό που ζει μέσα στην άβεβαιότητα, ριχμένο σ' έναν κόσμο χωρίς φως και διέξοδο, σ' έναν κόσμο αηδιαστικό και γλοιώδη, όπου η συνείδηση βυθίζεται, και που εκείνο που τον χαρακτηρίζει πρώτα απ' όλα είναι ένας ουσιαστικός παραλογισμός. Μακριά από το να είναι ικανός να πλουτισθεί και να ολοκληρωθεί, προσθέτοντας το δικό του είναι στο είναι του κόσμου, ο σαρκικός άνθρωπος δεν παύει να χύνει και να αδειάζει το είναι του μέσα από ένα είδος «τρύπας εκκένωσης», για να μεταχειρισθώ την εικόνα όχι του μυθιστοριογράφου μά του φιλοσόφου, που προσθέτει ότι: «*Η ιστορία μας οποιασδήποτε ζωής είναι ιστορία μας αποτυχίας*», ή ακόμα με ένα τρόπο πιο έπιγραμματικό «*Τό δν δν έχει θέση*» (l' être est de trop). Το σαρκικό αυτό σύμπαν το χωρίς σκοπό, το χωρίς αναγκαιότητα, το έξω από κάθε θεϊκή πρόνοια, το σύμπαν αυτό του Τίποτα, όπου ο δυστυχημένος άνθρωπος δε βρίσκει καν μια θέση, είναι ένα σύμπαν από όπου λείπει κάθε αγάπη. Για τον Sartre ή επικοινωνία των ψυχών και των σωμάτων είναι κάτι το αδύνατο: «*Ο άλλος, γράφει, είναι κατ' αρχή κάτι το ασύλληπτο: μου ξεφεύγει όταν τον αναζητώ και με κατέχει όταν τον αποφεύγω*». Αδιάκοπα, ο άλλος, θέλει να με απογυμνώσει από τον εαυτό μου, με το βλέμμα του, κι' εγώ να τον απογυμνώσω. Οι συνειδήσεις, οι υποκειμενικότητες, είναι ριζικά χωρισμένες και δεν ξαίρουν κανένα άλλο δεσμό εκτός από τη σύγκρουση και την άμοιβαία καταπάτηση. Από μια τέτοια αντίληψη βγαίνει και ο τίτλος του θεατρικού έργου του Sartre «*Κλεισμένων των θυρών*», όπου τρία πλάσμα-

τα είναι υποχρεωμένα να ζουν μαζί μέσα στο έκτυφλωτικό φως της διαφθοράς τους: «Η κόλαση είναι οι άλλοι».

Έτσι όλοι οι δεσμοί που κρατούσαν, στο παρελθόν, την ανθρώπινη ύπαρξη, έχουν κοπεί. Οι δεσμοί με το δημιουργό, την εποχή του Nietzsche, και τώρα οι δεσμοί με τη φύση και με τα άλλα πλάσματα. Καταλαβαίνει κανείς καλά, τώρα, τους λόγους της επιτυχίας του νιχιλιστικού αυτού όραματος της γήινης κόλασης, θέλω να πω της ουσιαστικής επιτυχίας του και όχι της επιφανειακής που προήλθε από την επιδερμική περιέργεια που προκάλεσε ο υπερβολικός νατουραλισμός των φιλολογικών εκφράσεων, και των περιγραφών των σκηνών που συμβολίζουν όλο το σαρκικό δράμα της ύπαρξης, τους έμετους και τις έκτρώσεις. Ο σκοτεινός αυτός υπαρξισμός—που μας φανερώνεται ως τώρα τουλάχιστο σαν ένας πραγματικός ανυπαρξισμός—εκφράζει πολύ καλά την καινούργια άρρώστια του Ψίωνα, το κύμα αυτό της δυστυχισμένης συνείδησης που ακολούθησε το ρασιοναλιστικό όπτιμισμό της εποχής της ύλικης και πνευματικής ανόδου της αστικής τάξης, έπειτ' από όλες αυτές τις οικονομικές κρίσεις, τη μιά πιο σοβαρή από την άλλη, και τους πολέμους που έγιναν ολόενα και πιο απάνθρωποι. Πολλοί από τους αναγνώστες του Sartre και της Simone de Beauvoir αναγνωρίζουν τον έαυτό τους σ' αυτά τα χλιαρά και άσταθη πρόσωπα που δε μπορούν να προσαρμοθούν στον παράλογο κόσμο που τα περιβάλλει, που είναι άνικανα να στηρίξουν την ανθρώπινη τους υπόσταση και παραδίνονται σε μιά μοναξιά χωρίς γιατρεμό. Για πολλούς από τους αναγνώστες και για τους εξιστανσιαλιστές ήρωες δεν υπάρχει παρά ένα μόνο βασικό πρόβλημα: η ζωή αξίζει τον κόπο να την ζήσει κανείς; δηλαδή το πρόβλημα της αυτοκτονίας, όπως γράφει ένας νέος συγγραφέας, ο Albert Camus, που οι θεωρίες του, αν και ο ίδιος διαμαρτύρεται, πλησιάζουν στις θεωρίες της τρίτης πνευματικής μας οικογένειας.

Στο σημείο αυτό δε θάταν άσκοπο να υπενθυμίσουμε ότι από μιά τέτοια κρίση της ανθρώπινης συνείδησης βγήκε ο φασισμός και ότι υπάρχει ένας διαλεκτικός δεσμός που φέρνει από την απόλυτη απελπισία στην περιφρόνηση του ανθρώπου και από την περιφρόνηση του ανθρώπου στην τυραννία. Ο Albert Camus ακριβώς δημιούργησε στο έργο του «Καλιγούλας», που χειροκροτήσαμε τον περασμένο χειμώνα στο Παρίσι, τον τύπο αυτόν του τυράννου, όπου φαίνεται καθαρά η μετάβαση από τον απόλυτο πεσιμισμό στην αυθαίρετη βία. Ο Καλιγούλας ξέρει την αθεράπευτη δυστυχία της ανθρώπινης υπόστασης της στερημένης από εότυχία και βεβαιότητα. Όλα είναι παράλογα, επομένως όλα είναι δυνατά, αφού δεν υπάρχουν πιά καθολικές αξίες που να σώζουν

την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να στηρίξουν τη δικαιοσύνη. Ο Καλιγούλας θα εκμεταλλευθεί χωρίς κανένα χαλινό όλες αυτές τις δυνατότητες, σαν τύραννος ιδιότροπος, και θα παίξει με τους ανθρώπους, αντικείμενα της ώμης περιφρόνησής του, όπως παίξει ή γάτα με τον ποντικό, ή καλύτερά τα «Ες-Ες με τα θύματά τους, αντικείμενα περιφρόνησης και φρικιαστικών πειραμάτων στο «στρατοπεδοσυγκεντρωτικό σύμπαν». Και δέν είναι τυχαίο το γεγονός ότι ο Heidegger, ο Γερμανός θεωρητικός του μη χριστιανικού εξιστανσιαλισμού και της ακατάλυτης απελπισίας του, προσχώρησε για λίγο καιρό στην απάνθρωπη αυτή ιδεολογία, που σκέφθηκε να επιβάλει σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα τη φοβερή αυτή πραγματικότητα του σκοτεινού κελλιού της φυλακής, που η συμβολική του εικόνα από την εποχή του Pascal ξετυλίγεται σαν ένα σκοτεινό νήμα μέσα από όλες τις πεσιμιστικές περιγραφές της ανθρώπινης υπόστασης.

Πρέπει όμως να μην παραλείψω να αναφέρω, προς τιμήν των αθεϊστών εξιστανσιαλιστών της Γαλλίας, ότι κανείς από αυτούς δε γνώριζε τον πειρασμό της φασιστικής περιπέτειας και ότι όλοι οι συνεργάτες του Sartre και της Simone de Beauvoir, οι Raymond Aron, Michel Leyris, Jean Paulhan, Maurice Merleau-Ponty, Albert Ollivier, Roger Leenhardt, έλαβαν μέρος στην περιπέτεια της Αντίστασης, με τον ίδιο παραδειγματικό τρόπο που το έκαναν οι σύντροφοί τους από τις δύο άλλες πνευματικές οικογένειες. Λέω περιπέτεια. Γιατί στην πραγματικότητα αν οι μαρξιστές και οι χριστιανοί πολέμησαν τον κατακτητή εν όνομα της δικής τους αντίληψης για τον άνθρωπο που ο κατακτητής εξέτελιζε, φαίνεται, απεναντίας, για τους εξιστανσιαλιστές πως η Αντίσταση ήταν μιά λύση καθαρά υποκειμενική, μιά αντίδραση ατομικής αυτοσυντήρησης και σε τελευταία ανάλυση μιά χειρονομία απελπισίας. Μιά τέτοια έκμυστήρευση μας κάνει ο Sartre στο άρθρο του με τον τίτλο «Τό Παρίσι στο διάστημα της κατοχής»: «Κοιταζόμεσταν και νόμιζε ότι έβλεπε ο ένας στον άλλο έναν πεθαμένο. Αυτή η απογύμνωση, αυτή η απολίθωση του ανθρώπου ήταν τόσο ανυπόφορες που πολλοί από μας, για να ξεφύγουν, έρχτηκαν στην Αντίσταση. Παράξενο μέλλον, φραγμένο από τα μαρτύρια και το θάνατο, μιά που όμως δημιουργούσαμε με τα ίδια μας τα χέρια.»

Αλλά μέσα στην προοπτική του εξιστανσιαλισμού ο άνθρωπος έχει άραγε τη δύναμη να «δημιουργήσει», με «τά ίδια του τα χέρια», το μέλλον του; Έδω παρεμβαίνει ή τόσο δύσκολη έννοια της ελευθερίας. Αυτός ο καταραμένος, που μιά δίχως οϊκτο διαύγεια πνεύματος του έχει στερήσει κάθε αντικειμενική βεβαιότητα, κάθε έξωτερική βοήθεια, νάτος γυμνός, μόνος, γιομάτος αγωνία γιατί υπάρχει σε ένα κό-

σμο δίχως νόημα. Και όμως είναι υπεύθυνος γιατί είναι όπλισμένος με τη δική του ελευθερία. Αφού περιέγραψε στο πρόσωπο του Antoine Roquentin της «Ναυτίσης» το έγω, το γλοιώδες και το πνιγμένο μέσα στη ζύμη των πραγμάτων, ο Sartre βάζει στο πρόσωπο του Ορέστη, του θεατρικού του έργου «Οι Μυίγες», τη συναίσθηση της ελευθερίας που αντιτάσσεται στο Δία και διώχνει την τύψη. «Η ελευθερία αυτή είναι βέβαια ακόμα μοναχική και χωρίς στήριγμα, αφού ο Ορέστης αναφωνεί: «Ζω στον άερα... είμαι κατάμονος» και αναζητεί «τη χαρά να πάει κάπου».

Οι δύο τόμοι του έργου «Οι δρόμοι προς την ελευθερία», που εκδόθηκαν ως τώρα, δέν μας οδηγούν ακόμη «πυθενά». Ο ήρωας Ματθαίος είναι ακόμα πλαδαρός, δεμένος στις συνήθειές του, όμως η πλαδαρότητά του είναι γιομάτη διαύγεια γιατί ξέρει ότι είναι υπεύθυνος «*Ήταν μόνος, στη μέση μιας φοβερής σιωπής, ελεύθερος και μόνος, χωρίς βοήθεια και χωρίς δικαιολογία, καταδικασμένος να αποφασίζει χωρίς τη βοήθεια κανενός, καταδικασμένος να είναι ελεύθερος τρία χρόνια.*» Την ελευθερία αυτή, που είναι ταυτόχρονα μια κατάρα, ο Ματθαίος δέν τη χρησιμοποιεί ακόμα παρά αρνητικά, γιατί δέχεται προς το παρόν να πάρει καμμιά θέση ως τη στιγμή που θα βρει μια δικαιολογία για να αφιερωθεί σε κάτι που θα έδινε ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο στην ελευθερία του. Είναι αλήθεια ότι «Οι δρόμοι προς την ελευθερία» σταματούν, προς το παρόν, στην αναπόληση των γεγονότων του Μονάχου και του Σεπτεμβρίου 1938 και ο Sartre μας άφνει να έννοήσουμε ότι στον τρίτο τόμο ο ήρωάς του θα βρει το δρόμο προς την «Ελευθερία» σε ένα είδος έξωτερικής ανάλαμπης. Αυτή την αποκάλυψη την περιμένει και θα τη βρει ίσως μέσα στον πόλεμο, όπως οι ήρωες του «Αίματος των άλλων» της Simone de Beauvoir, που περνούν από τον κόσμο της ανίας, των τύψεων και, όπως λέει και η ίδια, — γιατί η ανάμνηση του χριστιανικού πεσιμισμού πολύ συχνά ξαναζει κάτω από την πέννα αυτών των συγγραφέων—, της «πρωταρχικής σαπίλας», στον κόσμο όπου η γιομάτη ενέργεια ελευθερία αφιερώνεται στην ύπηρεσία ενός ορισμένου έργου, όπως είναι η «Αντίσταση». Εκεί υπάρχει αν όχι μια απόλυτη αδελφούνη, τουλάχιστο «*μια κοινή μοίρα μέσα στη δυστυχία και στον άγωνα.*»

Για τους άπελπισμένους αυτούς, το ξαναλέμε, ο ουρανός είναι άδειος και ο άνθρωπος είναι φυλακισμένος μέσα στο κοχύλι της σιωπής του. Μόνο η δράση και το άδιάκοπο αναπήδημά της, ή άκατάπαυστη ένταση της θέλησης μέσα σ' αυτήν, μπορούν να σώσουν το άθλιο αυτό έγω από το τίποτα, όπου πέφτει κάθε στιγμή. Η ήθική αυτή της εξαγνίστριας δράσης όπου καταλήγει ο έξιστανσιαλισμός, είναι αυτό που οι

άρχηγοί του άποκαλούνε ούμανισμό ή όπτιμισμό του. Φυσικά, με αυτή την ένταση της θέλησης, μ' αυτό το άτελείωτο ξεχείλισμα άνεργητικότητας που είναι χωρίς άυταπάτες, ο έξιστανσιαλισμός ζητεί πολλά από τον άνθρωπο, χωρίς όμως να του δίνει καμμιά από τις χαρές των μεγάλων δημιουργικών ούμανισμών. Και αυτό γιατί ο άθείστικός έξιστανσιαλισμός εκφράζει τον καινούργιο στωϊκισμό που διαγράφεται και που έχει για βάθος μια καινούργια έποχή παρακμής. Στωϊκισμό άριστοκρατικό με τα δόντια σφιγμένα ένδος τέλους πολιτισμού που θα μπορούσε να είναι το τέλος της ίδιας της ανθρωπότητας. Να ποιους σκληρούς στοχασμούς, από τους οποίους όμως δέ λείπει το μεγαλείο και που το κάτω κάτω είναι σωτήριοι για όποιον έχασε τη θρησκευτική πίστη και δέν την αντικατάσσει με μια κοινωνική πίστη κατακτητική, και για όποιον γυρεύει μια θετική λύση στο πρόβλημα της αυτοκτονίας, να ποιους στοχασμούς — που τους εκφράζει στο πρώτο τεύχος των «Σύγχρονων Χρόνων» — έμπνέει στο Sartre η άπόλυτη ευθύνη που έχει ο άνθρωπος στην έποχή της άτομικής βόμβας: «*Έπειτα από το θάνατο του Θεού, να που μας αναγγέλλουν το θάνατο του ανθρώπου: για αυτή την πράξη που κάνω σήμερα ούτε Θεός ούτε άνθρωπος θα είναι οι αιώνιοι μάρτυρες. Πρέπει να είμαι σ' αυτή τη σημερινή μέρα και για όλη την αιωνιότητα, ο μάρτυρας του ίδιου του έαυτού μου. Ηθικός γιατί θέλω να είμαι, πάνω σ' αυτή την ύπονομεμένη γη. Αν παίξουμε για τη ζωή, για τους φίλους μας, για τον έαυτό μας, παίξουμε για τη Γαλλία, παίξουμε την ύποχρέωση να την τοποθετήσουμε σε ένα κόσμο σκληρό και δυνατό, σε μια ανθρωπότητα που περνά ένα θανάσιμο κίνδυνο. Ας παίξουμε ακόμα για τη γη, έστω και αν πρόκειται κάποια μέρα να κομματιασθεί σε θρόμματα. Μόνο και μόνο γιατί υπάρχουνε επάνω σ' αυτή... Πρέπει να παίξουμε στο τυχερό αυτό παιχνίδι. Ο πόλεμος, πεθαίνοντας, άφνει τον άνθρωπο γυμνό, χωρίς άυταπάτες, εγκαταλειμένο στις δικές του δυνάμεις να έχει πια καταλάβει ότι δέ μπορεί να στηριχθεί παρά μόνο στον έαυτό του.*»

Ήταν φυσικό ή έμφάνιση της νεοφερμένης σχολής του έξιστανσιαλισμού να προκαλέσει τον περασμένο χειμώνα μια έκτεταμένη σύγκρουση ιδεών, όπου όλα τα ζητήματα μπήκαν σιγά σιγά «έπί τάπητος». Ο Sartre, έχοντας γίνει στόχος ταυτόχρονα από τους χριστιανούς και από τους μαρξιστές, αναγκάσθηκε να άμυνθεί και ακόμα και να έπιτεθεί επάνω στα δυό αυτά διαφορετικά μέτωπα, με άποτέλεσμα να όλοκληρωθεί ή πάλη σε ένα γενικό άγωνα άνάμεσα στους Τρεις Μεγάλους. Το καλύτερο και το χειρότερο είδαν, το φως μέσα στις πολεμικές αυτές, που καμμιά φορά κατέβηκαν στο έπίπεδο των σατυρικών περιοδικών, μά και που πολλές φορές κρατήθηκαν στο ύψος των σοφών συζητήσεων επάνω στον έξιστανσιαλισμό και τον Μαρ-

ξισμό, στον εξιστανσιαλισμό και την προσωποκρατία, όπου οι αντίπαλοι δεν ήταν άπλοι έρασιτέχνες αλλά ειδικευμένοι έκπρόσωποι της Ιστορίας των Ιδεών, που άποτεινούνταν σε ένα κοινό πολύ άπαιτητικό. Οι συζητήσεις αυτές δεν έγιναν βέβαια πάντα με κατανόηση και χωρίς παρεξηγήσεις και πρόχειρες κατάδικες, αλλά μέσα άπ' αυτές φάνηκε όλο το χρυσάφι του πνευματικού μας πλούτου. Αυτό το άνατάραγμα των Ιδεών έδειξε τη δυνατότητα μιας βαθύτερης έπαφης, ανάμεσα στις τρεις τούτες διαφορετικές πνευματικότητες, πέρα άπό την έπιφανειακή τους σύγκρουση. Αυτές οι φιλοσοφικές άλληλοσυμπληρώσεις είναι ίσως, άπ' όλη την κίνηση των Ιδεών στη Γαλλία, τό σημείο τό πιό έλπιδοφόρο και τό πιό πλούσιο σε ύποσχέσεις.

Άκριβώς τη στιγμή που ό Roger Garaudy άποκαλούσε ούτε λίγο ούτε πολύ τόν Sartre «ψευτοπροφήτη» και τη φιλοσοφία του «άντιδραστική», τη στιγμή άκριβώς που ό Sartre άπό τη δική του πλευρά κατηγόρουσε τό Μαρξισμό ότι βρίσκεται σε φιλοσοφική αντίφαση, παραδεχόταν ότι είναι σύμφωνος μαζί του για ό,τι άφορά την έπείγουσα άνάγκη να έλευθερωθεί ό άνθρωπος άπό τό ζυγό του, και για τη σημασία που έχουν οι Ιστορικοί και οι κοινωνικοί παράγοντες στην εξέλιξη της ανθρώπινης συνείδησης. Άπό τό άλλο μέρος, όπως είδαμε, ή προσωποκρατία είχε πιά άνακαλύψει τόν Ιστορικό και τόν οικονομικό ρεαλισμό. Έξ άλλου εκείνα που άπό τό 1932 ό ίδιος είχε διακηρύξει για την άνάγκη της κατοχύρωσης της έσωτερικότητας του ύποκειμενικού ανθρώπου, για τό δεσμό του αιώνιου με τό τωρινό, για τό δεσμό της ψυχής με τό σώμα, της τεχνικής με την πνευματικότητα, τό ξανάβρισκε σχεδόν άναλλοίωτο κάτω άπό την πέννα του Sartre στο Ιο τεύχος των «Σύγχρονων Χρόνων».

Οι μαρξιστές άπό τη δική τους πλευρά, άπό τό ένα μέρος έξ αίτίας μιας μεγαλύτερης ώριμότητας στην όποία έφθασε αυθόρμητα ή σκέψη τους και άπό τό άλλο έξ αίτίας της έπαφης τους, τόν καιρό της Άντίστασης, με την προσωποκρατική χριστιανική πνευματοκρατία, δείχνονται τώρα πιό προσεκτικοί προς τό χριστιανικό ούμανισμό.

Άσφαλώς κάτω άπό την έπίδραση της χημικής αυτής κατάλυσης, για την όποία μιλούσε ό Mounier, ό Georges Mounin σημειώνει την ύπαρξη ένός πνεύματος κοινοβιακής προσωποκρατίας μέσα στο μαρξιστικό ούμανισμό. Άλλού, έκφράζει την έλικρινή του θλίψη γιατί ό μαρξισμός άπό έξαιρετική διαύγεια άπορρίπτει «τόσα ώραία πράγματα», όπως είναι ή ύπαρξη του Θεού, ή άθανασία της ψυχής, ή άνάσταση της σάρκας, και δείχνει ό ίδιος έναν μετριοπαθή και άνικανοποίητο άθεϊσμό που δεν είναι στην πραγματικότητα τίποτα άλλο παρά μια έκφραση σεβασμού προς τη ζωντανή πίστη. Όσον άφορά τόν Roger

Garaudy, αυτός διαρκώς μεταφέρει τό χριστιανικό μυστήριο της ένσάρκωσης στη δική του μαρξιστική ιδεολογία και, θέλοντας να κρατήσει «όλόκληρη την κληρονομία» του γαλλικού παρελθόντος για να την έξαντλήσει στην Άναγέννηση του γαλλικού πνεύματος, δίνει μια θέση στην ευγενικά ανθρώπινη άγωνία που γεννήθηκε με τό χριστιανισμό, και που άπό τό Μεσαίωνα και έδω προεκτείνεται άπό τόν Pascal ως τόν Ręguy και άπ' αυτόν ως τό Mauriac και τόν Bernanos.

Τόση συγκινητικά καλή θέληση βρίσκει μια βαθειά άπήχηση στους πιό άνοιχτούς χριστιανούς όπως ό Mounier, για τους όποιους θά μπορούσε κανείς να σκεφθεί ότι τοποθέτησαν με μιας τόν έαυτό τους, άπό 15 χρόνια κι' έδω, στη διασταύρωση των δρόμων, στο σταυροδρόμι όλων των ζωντανών επιδιώξεων της έποχής μας. Διακηρύττοντας τά δύο αντίθετα, όπως λέει ό Pascal, ή προσωποκρατία, πέρα άπό τό να είναι μια μέση όδός, είναι μια ζωντανή έκδήλωση δυό αντικρουομένων άληθειών. Πλησιάζει όπως είδαμε στον νιλιστικό εξιστανσιαλισμό γιατί είναι μια αντίδραση της ανθρώπινης φιλοσοφίας στον κοινωνιολογικό και ρασιοναλιστικό όπτιμισμό της άστικής σκέψης, δείχνοντας όλη την τραγικότητα της ύπαρξης του τόσο σκληρά πληγωμένου ανθρώπου, αλλά ταυτόχρονα πλησιάζει στον μαρξιστικό όπτιμισμό γιατί βλέπει στις φιλοσοφίες αυτές του άπόλυτου πεσσιμισμού ένα σημάδι παρακμής, και γιατί θεωρεί τόν άνθρωπο όχι σαν καταδικασμένο, παρά μονάχα σαν πληγωμένο και Ικανό να μετουσιωθεί μέσα σ' αυτήν έδω τη ζωή. Γι' αυτό περιμένει με έμπιστοσύνη και χαρά ένα καλύτερο κόσμο. Διακηρύττει αυτά τά δύο αντίθετα πράγματα, που είναι ή τραγική ένταση και ή δημιουργική χαρά. Γι' αυτό ή προσωποκρατία εργάζεται να έπιταχύνει την όργανική έννοποίηση του ανθρώπου.

Με λίγα λόγια, ή σύνθεση ανάμεσα στις τρεις αυτές διαλεκτικές, που σήμερα έκφράζουν την πολλαπλότητα του γαλλικού πνεύματος, αν δεν έγινε άκόμη βρίσκεται όμως στο δρόμο της, όπως τό δείχνουν οι συζητήσεις που γίνονται όχι μόνο στις έφημερίδες αλλά και μέσα στις συνειδήσεις άκόμα, και ίσως δεν είναι πολύ μακριά. Άς έλπίσουμε ότι σε λίγο οι τρεις αυτές πνευματικές οικογένειες, που συναντήθηκαν στην κρυφή πάλη που έδωσε στη Γαλλία την έλευθερία της, θά ξανασυναντηθούν για να της δώσουν μια συνθετική θεωρία που θά την κάνει να γίνει πάλι μια πραγματική θεά Άθηνά για τά έθνη, όπως τή εύχεται ή έπιθεώρηση «Σκέψη».

Διαβάζουμε τό χαρούμενο αυτό μήνυμα στην προσπάθεια να ξαναοργανώσουν πνευματικά τη Γαλλία μαζί με τις άλλες ομάδες, στην έλλειψη φανατισμού και άποκλει-

στικότητας, στο σεβασμό της βασικής πολλαπλότητάς μας, που χαρακτηρίζουν τους καλύτερους από τους νέους μας διανοούμενους. Είναι παρήγορο τὸ νὰ ἀκούει κανείς γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά τὴν τριπλή διαβεβαίωση μιᾶς τέτοιας καλῆς θέλησης.

Νὰ πρῶτος ὁ Roger Garaudy πού διακηρύττει ἐπίσημα στὸ ὄνομα τοῦ Μαρξισμού: «ἐπιδιώκουμε νὰ μὴν ἀπογυμνώσουμε τὴ Γαλλία ἀπὸ καμμιά ἀπὸ τὶς πνευματικὲς τῆς «διαστάσεις» καὶ πού βεβαιώνει ὅτι στὴν ἀναγέννηση τῆς Γαλλίας, τῆς Γαλλίας τῆς μιᾶς καὶ ἀδιαιρέτης τοῦ Pascal καὶ τοῦ Diderot, τοῦ Robespierre καὶ τῆς Jeanne d'Arc, «ὅλες οἱ πνευματικὲς οἰκογένειες θὰ ἔχουν τὴ θέση τους». Γι' αὐτὸ ἦταν δίκαιο καὶ τίμιο ἡ οἰκογένεια πού ὁ ἴδιος ἀντιπροσωπεύει νὰ ἔχει τὸ δικό της μερίδιο στὴν ἀνάλυση τῶν τριῶν αὐτῶν κατευθύνσεων.

Μὰ νὰ πού ἀπὸ τὴ δική του πλευρὰ ὁ Jean-Paul Sartre ἐννοεῖ νὰ συναντηθεῖ στὴ δουλειὰ ἐπάνω μὲ τους ἐργάτες αὐτοὺς τῆς ἱστορίας πού ἀρχισαν κιόλας τὸ ἔργο τους. «Θὰ ταχθῶμε, μᾶς λέει, μὲ τὴν πλευρὰ ἐκείνων πού θέλουν νὰ ἀλλάξουν ταυτόχρονα τὶς κοινωνικὲς συνθήκες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀντίληψη πού ἔχει ὁ ἴδιος γιὰ τὸν ἑαυτό του.» Δηλαδή, μὲ ἄλλα λόγια, οὔτε ὁ ἐξιστανσιαλισμὸς ἐννοεῖ νὰ προχωρήσει μοναχός του.

Τέλος ὁ Emmanuel Mounier, ἀνεβαίνοντας ἀκόμα πὶο ψηλά ἀπὸ τὴν πάλη τῶν θεωριῶν, χαράζει τὸ θετικὸ καθῆκον ὄλων τῶν ἐρευνητῶν ὄλων τῶν σχολῶν καὶ δείχνει τὴν εὐθύνη πού ἔχει ἡ γαλλικὴ διανόηση σὲ ἕναν κόσμον πού βρίσκεται ὑπὸ κατασκευὴν: «Σκοπὸς δὲν εἶναι νὰ δώσουμε τὴ νίκη σὲ μιὰ δρισμένη σημαία, ἀλλὰ γιὰ μᾶς, στὴ Γαλλία τοῦ 1946, στὸν κόσμον τοῦ 1946, γιὰ μᾶς τοὺς Γά-

λους, πού ἔχουμε πολλὰ παιδιά, πού δὲν ἔχουμε πολὺ πλοῦτο, πού δὲν ἔχουμε πολλὰ ἐργαστήρια, μὰ πού εἴμαστε πλούσιοι ἀκόμα ἀπὸ τὶς ἀνθρωπιστικὲς παραδόσεις καὶ ἀπὸ τὴν τρολλὴ ἐλπίδα τῶν λαῶν, σκοπὸς μας εἶναι νὰ δώσουμε μιὰ δημιουργικὴ σύνθεση τῶν ἐπιδιώξεων πού ξεσχίζουν τὸν κόσμον πού γεννιέται.»

Ἔτσι ξαναερχόμαστε στὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινήσαμε. Στὸ 1875, ἔπειτα ἀπὸ ἕναν ἄτυχο πόλεμο, ἕνας ἀπὸ τοὺς πὶο ἀθηντικούς μας προφήτες, ὁ Victor Hugo, κατάλαβε ὅτι ἔπρεπε νὰ ξαναγίνει ἡ Γαλλία ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό της ἀλλὰ γιὰ ὅλα τὰ ἔθνη. «Δὲν ἀνάβει κανεὶς μιὰ λαμπάδα γι' αὐτὴν τὴν ἴδια, ἔλεγε, μὰ γιὰ νὰ φωτίσει ὅλους αὐτοὺς πού βρίσκονται στὸ σκοτάδι.» Μέσα σὲ ὄλο αὐτὸ τὸ πανδαιμόνιο τῶν συζητήσεων τοῦ περασμένου χειμῶνα, νομίζω ὅτι μπόρεσα νὰ διακρίνω στοὺς Γάλλους διανοούμενους τὴν ἴδια θέληση τῆς πνευματικῆς ἀνανέωσης, στὴν κλίμακα αὐτῆ τῆς φορὰ ὀλόκληρου τοῦ πλανῆτη, πού ὁ Hugo διακήρυττε πρὶν ἀπὸ 70 χρόνια, τὴν ἴδια πίστη στὴν κλίση πού κληρονομήσαμε ἀπὸ τὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, νὰ φέρουμε τὸ φῶς σὲ ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα. Τὰ καντήλια ἔχουνε τώρα βγεῖ ἀπὸ τὶς κατακόμβες τῆς κατοχῆς, ἀπὸ τὸ ἐλευθερωμένο τώρα ἔδαφος οἱ φλόγες πετιοῦνται ἀπὸ παντοῦ, ἡ μιὰ γυρεύει τὴν ἄλλη καὶ ὅλες τείνουν νὰ ἐνωθοῦν γιὰ νὰ σχηματίσουν μιὰ μοναδικὴ φωτεινὴ λαμπάδα. Μὲ ὑπομονή, μὲ ἐμπιστοσύνη, ὅπως μιὰ ἐσπέρα Μεγάλου Σαββάτου σὲ μιὰ ὀρθόδοξη ἐκκλησία, θὰ περιμένουμε τὴν ὥρα τῆς μεγάλης φωτοχυσίας γιὰ νὰ ψάλουμε μὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κόσμου, πού ἐξακολουθοῦν νὰ πιστεύουν σ' Αὐτόν, τὸ τελειωτικὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος.

Μεταφρ. Μ.

ΤΕΛΟΣ

